

КНИГОЗНАВСТВО, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО, БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВО

УДК 021:316.774]:004

DOI <https://doi.org/110.32838/2710-4656/2021.5-2/29>

Чередник Л. А.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕК

У статті проаналізовано сучасні теоретичні аспекти впровадження інформаційних технологій у бібліотеки. Зокрема, увагу зосереджено на тому, що в умовах глобалізованого суспільства децю змінюється роль бібліотек як закладу культури. Якщо на всіх попередніх етапах розвитку людства бібліотеки були сховищами книг, періодики, то нині головним завданням їхньої діяльності має бути забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки. Також автор наголошує на тому, що сучасні умови суспільного життя вимагають зміни підходів до звичних функцій цього закладу культури, розширення його функцій і можливостей. Нині головне завдання бібліотек – перетворитись на одну з найпродуктивніших і масових систем управління знаннями. Окреслено форми реалізації інформаційних продуктів сучасних бібліотек, з-поміж яких варто виділити QR-коди, тексти, інтерактивні документи, інфографіка, фотозображення, 3D-моделювання інформаційних об'єктів, аудіо- та відеоматеріали, анімаційні об'єкти, банери, слайдери, геоінформаційні системи тощо. Змінюються також формат роботи бібліотек: поряд із традиційними виникають нові форми (електронна, «гібридна», онлайн-бібліотека). Упровадження веб-технологій у діяльність бібліотек викликають необхідність у появі фахівців нового типу, здатних не тільки критично мислити, уміти переробляти інформацію, а й інформаційно грамотних, таких, які володіють навичками інформаційної культури, що уможливить їхню адаптацію до світового культурного простору. Крім того, у статті окреслено низку проблем, що потребують свого подальшого вивчення, а саме: швидкого впровадження інформаційних технологій у діяльність бібліотек, посилення їхньої ролі у розвитку інформаційної культури суспільства, появи нових форм діяльності й роботи тощо.

Ключові слова: бібліотека, інформаційні технології, соціальні комунікації, електронні бібліотеки, інформаційна культура.

Постановка проблеми. Неможливо уявити сучасний світовий простір без інформаційних технологій, які пронизують усі сфери людського існування. Виникнення Всесвітньої павутини уможливило розвиток масового міжнародного спілкування в різних сферах людського життя, що привело до зміни діяльності установ, підприємств та компаній. Ці процедури, зокрема, стосуються бібліотек. Інформаційні технології заохочують бібліотеки як до якісної зміни своєї діяльності, так і до переосмислення своїх основних цілей. Нині найважливішою функцією бібліотек є надання інформації різним верствам населення, що спонукає ці заклади культури йти в ногу з науково-технічним прогресом [5].

Аналіз останніх публікацій. Специфіку інформаційних продуктів бібліотеки як у теоретичних аспектах, так і з практичного боку досліджували такі відомі українські вчені, як М. Слободяник, Н. Кушнарченко, Л. Філіпова, О. Кобелев, Т. Вилегжаніна, Т. Гранчак, О. Воскобойнікова-Гузева, О. Постельжук, Н. Автономова, В. Пасічник, С. Дригайло, Н. Кунанець, С. Красовський, Ф. Уэбстер, М. Бакленд та багато інших. Водночас роль бібліотек у сучасній системі соціальних інформаційних комунікацій потребує подальшого детальнішого вивчення та теоретичного узагальнення.

Формулювання мети статті. Метою нашого дослідження є аналіз теоретичних аспектів вико-

ристання сучасних інформаційних технологій у діяльності бібліотек.

Виклад основного матеріалу. Великий український педагог В. Сухомлинський так писав про бібліотеку: «Бібліотека – це той храм, де завжди народжується і зберігається духовність. Пам'ятаймо, що у давнину бібліотеку називали «дім життя», «притулок мудрості», «аптека для душі» [11, с. 375]. Інформатизація сучасного суспільства коригує діяльність бібліотек як «інформаційного, культурного, освітнього закладу (установи, організації) або структурного підрозділу, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки» [1].

В умовах сьогодення для бібліотек актуальним є якнайшвидший вихід у сучасне цифрове середовище шляхом розроблення веб-орієнтованої концепції розвитку. Звичайно, нові умови праці вимагають зміни ключових підходів до «основних процесів виявлення, обробки, консолідації, зберігання, надання та передачі інформації та виробництва на основі віртуальних інформаційних продуктів» [8]. Це допоможе бібліотекам не бути звичайними пасивними посередниками інформації, уможливить перетворення на одну з найпродуктивніших і масових систем управління знаннями. Адже ці заклади культури мають широкі можливості для організації та оцінки інформаційних ресурсів, участі у формуванні документального потоку, його аналітичної та синтетичної обробки, доступу до колективної пам'яті, для збору та зберігання документальної інформації та знань.

Із кожним роком інформаційні запити соціуму постійно змінюються, розширюються, удосконалюються, висуваючи потребу «як у забезпеченні доступу до наявних обсягів інформації, так і у створенні умов для вироблення нової, заснованої на ефективному використанні знань, накопичених попередніми поколіннями» [3, с. 44].

Інформаційні продукти сучасних бібліотек реалізуються в різноманітних формах, таких як: QR-коди, тексти, інтерактивні документи, інфографіка, фотозображення, 3D-моделювання інформаційних об'єктів, аудіо- та відеоматеріали, анімаційні об'єкти, банери, слайдери, геоінформаційні системи тощо. Розмаїтими є жанри віртуальних інформаційних продуктів бібліотек, зокрема презентації; віртуальні виставки та полиці; віртуальні екскурсії, тури та панорами; буктрейлери та блогтрейлери; мультимедійні енциклопедії;

віртуальні музеї книги, інтерактивні вікторини та квести; браузерні ігри, інтерактивні віртуальні лабораторії, аудіокниги й аудіоспектаклі тощо. Усі ці новітні інформаційні ресурси дозволяють як ефективно задовольняти інформаційні потреби окремих користувачів, так і формувати нові інтелектуальні запити соціуму.

На думку багатьох науковців, серед них О. Онищенко, у процесі інтеграції бібліотек до цифрового простору можна виділити чотири головні проблеми:

1) перебудову структури закладу для взаємодії з цифровим середовищем;

2) формування цифрового мультимедійного ресурсу;

3) організацію системи цифрового інтегрованого сервісу;

4) перетворення бібліотекаря в науково-інформаційного працівника (інформацієзнавця) [9].

Великі бібліотеки України вже стали потужними центрами інтеграції, систематизації та опрацювання інформації, забезпечення нею зростаючих потреб освіти, науки, культури, економічного та державного життя. Крім того, бібліотеки покликані допомагати громадянам користуватися перевагами інформаційного суспільства, реалізуючи їхнє право на доступ до інформації і знань, забезпечувати можливості для суспільної комунікації. Ці заклади культури, постійно залучаючи читачів до роботи у нових мовах комунікації, широко використовують інформаційні ресурси й у такий спосіб беруть участь у поступовому формуванні в різних верств суспільства «інформаційної свідомості», тобто розуміння визначальної ролі інформації у продуктивній діяльності як окремого індивіда, так і різних громадських структур.

Сучасні бібліотеки мають залишити своє традиційне призначення – бути центрами інформації. За словами відомого англійського письменника Ніла Геймана, «бібліотеки – це місця, куди люди приходять за інформацією. Книги – це тільки верхівка інформаційного айсберга, вони лежать там, і бібліотекарі можуть вільно і легально забезпечити нас книгами» [2].

Як показує світовий досвід, «важливим кроком у розвитку бібліотек і забезпеченні ними інформаційних потреб користувачів є обов'язкове створення інформаційно-бібліотечних мереж» [10], що спрямовані не тільки на розвиток інформаційного потенціалу держави, а й на забезпечення рівності громадян щодо уможливлення доступу до інформаційних джерел з метою задоволення як особистих, так і суспільних інтересів, а також підвищення авторитету бібліотечних установ» [7, с. 21].

На думку науковців К. Любузіної, О. Мар'їна, О. Антопольського, В. Добровольської, упродовж останніх років активізувалася робота нової форми бібліотеки – електронної, або віртуальної. У цих закладах інформація представлена у цифровому вигляді, тобто в умовах існування комп'ютерних мереж доступ до документів є можливим з будь-якого місця земної кулі.

Серед найбільш відомих електронних бібліотек України слід назвати Національну бібліотеку імені В.І. Вернадського, електронну бібліотеку Національної парламентської бібліотеки України «Культура України», електронну бібліотеку Інституту журналістики КНУ, е-ресурси Інституту історії України НАН України, Електронну бібліотеку Публічної бібліотеки імені Лесі Українки м. Києва та ін.

Також дослідники зазначають, що у фондах сучасних бібліотек зберігаються рукописи, книги, періодика. Отже, завдання полягає у тому, щоб «гармонізувати всі види інформаційних ресурсів, що містять різноманітну інформацію» [9]. Таке поєднання традиційних фондів та електронних, на думку науковиці В. Добровольської, дає змогу говорити про так звані «гібридні бібліотеки» [4, с. 244].

Останнім часом читачі досить часто користуються онлайн-бібліотеками. Популярними бібліотекам української літератури є:

- 1) «УкрЛіб» (основні розділи: «Українська література», «Світова література», «Навчання», «Літературознавство»);
- 2) ресурс «Libruk» (два великих розділи: українська література та світові бестселери);
- 3) книжкове братерство «Флібуста» (література на європейських мовах);
- 4) електронна бібліотека «Українська література» (розміщено кращі твори класичної української літератури);
- 5) українська та зарубіжна література українською мовою «Shift Library CMS» (видання творів діаспори та сучасна література) та ін. [6].

Прикметно, що існує декілька онлайн-бібліотек для дітей, а саме: електронна бібліотека Національної бібліотеки України для дітей (зберігаються рідкісні і цінні видання); дитяча публічна онлайн-бібліотека «Читанка» (автори цього проекту сканують старі дитячі книжки з малюнками для того, щоб поділитися ними із сучасними дітьми).

Комп'ютерні технології надають бібліотекам унікальний шанс розвитку нових напрямів у їхній діяльності. Використання сучасних технологій в обслуговуванні користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки і полегшує шлях користувача до інформації, а й надає престиж, привабливість бібліотеці.

Завдяки впровадженню комп'ютерних технологій та злагодженій праці колективу бібліотеки за короткий термін у книгозбірні автоматизовано всі технологічні бібліотечні процеси: від замовлення, прийому, обробки й обліку літератури до видачі книг користувачам. Це дало змогу вивести бібліотеку на якісно новий рівень обслуговування читачів, суттєво підвищити оперативність та повноту задоволення їхніх інформаційних потреб і запитів, репрезентувати свої ресурси у зовнішньому інформаційному середовищі. Та нагальним залишається питання підвищення ефективності бібліотечної діяльності, якості надання бібліотечних послуг і виконання виробничих процесів.

Вагома роль у поширенні інформації належить і бібліотекам закладів вищої освіти, які є складною соціально-комунікаційною системою. Основне завдання бібліотеки вишу – забезпечення повного, якісного та оперативного бібліотечно-бібліографічного й інформаційного обслуговування користувачів згідно з їхніми інформаційними запитами на основі широкого доступу до бібліотечних та інформаційних ресурсів. Якісна освіта майбутніх фахівців можлива лише за наявності потужної бібліотеки як інформаційного центру, де накопичується, зберігається та розповсюджується інтелектуальний капітал майбутнього фахівця.

Так, у науково-технічній бібліотеці Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» уже декілька років поспіль діє електронна бібліотека, репозитарій. Крім того, встановлено ліцензійне програмне забезпечення – автоматизована бібліотечна інформаційна система «Університетська бібліотека «UniLib» (розробник Харківський національний університет внутрішніх справ). Програму придбано та встановлено ще у 2002 році, у 2020 році оновлено до останньої версії 2.109. Зазначимо, що програмне забезпечення активно використовується у навчальному процесі кафедри українознавства, культури та документознавства. Зокрема, ознайомлення зі специфікою цього програмного забезпечення та оволодіння навичками роботи з ним відбувається під час вивчення курсу «Основи інформаційної культури студентів», який проводиться у науково-технічній бібліотеці: 1 академічна година теоретичних занять для здобувачів вищої освіти молодших курсів та 1 академічна година практичних занять для здобувачів вищої освіти старших курсів у межах вивчення дисципліни «Бібліотекознавство та книгознавство». Під час теоретичних та практичних занять майбутні випускники ознайомлюються з автоматизованими бібліотечними процесами, зокрема:

1) комплектуванням фонду (від реєстрації нових надходжень, що є основою створення електронного каталогу на фонд науково-технічної бібліотеки, до роздрукування інвентарних книг);

2) науковим опрацюванням документів;

3) інформаційно-бібліографічним обслуговуванням (аналітичним описом нових надходжень, виконанням довідок із використанням електронних ресурсів);

4) обслуговуванням читачів (особливостями видавання і приймання літератури за допомогою штрих-кової технології для ідентифікації як читачів, так і книг).

Упродовж останніх років у зв'язку з інформатизацією суспільного життя усе більш популярним стає термін «інформаційна культура», що окреслює «рівень знань, який дозволяє людині вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, брати участь в його формуванні і сприяти інформаційній взаємодії, вміння пошуку і освоєння інформації, що зафіксована на різних носіях» [5]. Відповідно, основою інформаційної культури особистості є знання про інформаційне середовище, закони його функціонування та розвитку, а головне – досконале вміння орієнтуватися в безмежному сучасному світі інформації. І в цьому вагомому ролі мають відіграти бібліотеки, які повинні стати координаційним центром із виховання інформаційної грамотності особистості. Тобто в умовах сьогодення традиційна освітня функція бібліотек значно зростає, і вони нині сприймаються як «виробник і поширювач різноманітних знань та інформації» [12, с. 68]. Зараз змінюються способи користування, пошуку та роботи з інформацією, і все це вимагає від особистості розвивати вміння постійно вчитися, критично мислити, також зростає роль самостійної роботи з різноманітними джерелами інформації. У цих умовах виникає необхідність у ще одній функції бібліотек у процесі безперервної освіти – виробника й поширювача різноманітних знань та інформації.

Безумовно, нові умови життя вимагають і від бібліотечного працівника постійного професійного вдосконалення. Фахівці сучасної бібліотеки мають бути не просто охоронцями інформації, а й експертами зі створення й управління інформаційними ресурсами технологічними засобами, формування сприятливого середовища для продукування й ефективного використання знань. Тобто

саме життя висуває вимогу формувати новий тип бібліотечно-інформаційного фахівця. Це має бути «освічена, творча, товариська, креативна особистість, сконцентрована на потребах користувача, яка здатна мислити як учений, бути дослідником-експериментатором, надавати допомогу в процесах обміну знаннями» [10]. Різнобічна праця висококваліфікованих фахівців бібліотек сприятиме розширенню меж інтелектуального розвитку користувачів і тим самим впливатиме на формування інтелектуальної еліти держави.

Висновки і пропозиції. Отже, сучасне інформаційне суспільство вимагає трансформації усіх галузей діяльності людської спільноти. Це стосується і бібліотек. Варто підкреслити, що інформатизація бібліотечної галузі здійснюється на державному рівні.

Сучасна система бібліотечного обслуговування ґрунтується не тільки на використанні фонду документів конкретної бібліотеки. Вона передбачає також використання принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу й місця знаходження як документа, так і користувача.

Бібліотеки стають активними учасниками соціальної комунікації. Саме тому однією з важливих функцій сучасної бібліотеки є забезпечення всім членам суспільства доступу до зафіксованих знань, встановлення комунікацій із зовнішнім світом.

Популярними стають нові форми бібліотек, такі як електронна, «гібридна», онлайн-бібліотека.

Інформатизація суспільного життя викликає необхідність у зростанні фахівців нового типу – критично мислячих, інформаційно грамотних, здатних вчитись упродовж усього життя. Зростає роль інформаційної культури, яку слід виховувати у суспільстві. І вагома роль у цьому процесі має належати бібліотекам.

Підсумовуючи усе вищесказане, не можна ще раз не загадати Ніла Геймана, який писав: «Бібліотеки – це свобода. Свобода читати, свобода спілкуватися... Якщо ви не цінуєте бібліотеки, значить, ви не цінуєте інформацію, культуру та мудрість» [2].

Незважаючи на значну кількість публікацій з проблеми, що аналізувалася, подальших глибоких досліджень потребують питання швидкого впровадження інформаційних технологій у діяльність бібліотек, їхньої ролі у розвитку інформаційної культури суспільства, появи нових форм діяльності й роботи тощо.

Список літератури:

1. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/32/95-%D0%B2%D1%80>.
2. Гейман Ніл. Чому наше майбутнє залежить від читання? URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8129>
3. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія. Київ: Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського., 2014. 184 с.
4. Добровольська Вікторія. Інформаційно-документаційне забезпечення розвитку соціокомунікаційного простору культури в Україні: монографія. Київ: НАКККіМ, 2020. 352 с.
5. Інформаційний простір бібліотеки: нові технології – нові можливості. Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського. URL: library.kr.ua/bookexhibit/tehn.html.
6. Каращук Оксана. Бібліотека в сучасному інформаційному просторі. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3172:biblioteka-v-suchasnomu-informatsijnomu-prostoru&catid=81&Itemid=415.
7. Коваль Т. Роль наукової бібліотеки в інформаційному забезпеченні вищої освіти. *Бібліотечний форум України*, 2007. № 2. С. 20–23.
8. Мар'їна О.Ю. Вебтехнології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища. URL: <http://eprints.rclis.org/23274/1/23.pdf>.
9. Онищенко О. Бібліотеки в цифровому середовищі: курс на індивідуальний інтегрований сервіс. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003476>.
10. Симоненко Олена. Шляхи інтелектуалізації бібліотечно-інформаційної діяльності в інформаційно-аналітичному обслуговуванні користувачів. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003080>.
11. Сухомлинський В. Вибрані твори. В 5 томах. Том 5. Педагогічні статті. Київ: Радянська школа, 1977. 637 с.
12. Шрайберг Я. Роль бібліотек у забезпеченні доступу до інформації та знань в інформаційному віці. *Вища школа*, 2007. № 4. С. 60–74.

Cherednyk L. A. MODERN ASPECTS OF LIBRARIES' INFORMATION PROVISION

The article analyzes the modern theoretical aspects of the implementation of information technology in libraries. In particular, attention is focused on the fact that in the conditions of a globalizing society, the role of libraries as a cultural institution is changing somewhat. If at all the previous stages of human development libraries were repositories of books and periodicals, now the main task of their activities should be to provide information, research, educational, cultural and other needs of library users. The author also notes that modern conditions of social life require a change in approaches to the usual functions of this cultural institution, the expansion of its functions and capabilities. Now the main task of libraries is to turn into one of the most widespread knowledge management systems. The forms of implementation of information products of modern libraries have been determined, among which it is worth highlighting QR codes, texts, interactive documents, infographics, photo images, 3D modeling of information objects, audio and video materials, animation objects, banners, sliders, geographic information systems, and the like. The forms of work of libraries are also changing: along with the traditional ones, new forms are emerging (electronic, "hybrid", online library) The introduction of web technologies in the activities of libraries necessitates the emergence of new types of specialists who are able not only to think critically, be able to process information, but also information literate, those who have the skills of information culture, which will allow their adaptation to the global cultural space. Libraries' web platforms also play a significant role in the training of future specialists. In addition, the article identifies a number of problems that require further study, namely: the rapid introduction of information technologies into the activities of libraries, the strengthening of their role in the development of the information culture of society, the emergence of new forms of activity and work, etc.

Key words: library, information technology, social communications, digital libraries, information culture.